

ORHAN KEMAL'İN ESERLERİNDE ANADOLU AĞIZLARININ İZLERİ

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN*

Orhan Kemal, 15 Eylül 1914'te Adana'nın Ceyhan ilçesinde doğmuştur. 2 Haziran 1970'te Sofya'da tedavi edildiği hastanede beyin kanamasından ölmüştür. Mezarı, İstanbul Zincirlikuyu'dadır. Toplumcu gerçekçi romanın usta kalemidir. Yazarlık hayatını kazanmış olmakla beraber işçilik, dokumacılık gibi işlerde de çalışmıştır. Türk edebiyatının çok eser vermiş yazarlarındadır. Romanlarından bazıları, **Baba Evi, Avare Yıllar, Murtaza, Cemile, Bereketli Topraklar Üzerinde, Devlet Kuşu, Vukuat Var, Gavurun Kızı, Hanımın Çiftliği, Eskici ve Oğulları, Gurbet Kuşları, Kanlı Topraklar, Müfettişler Müfettişi, Yalancı Dünya, Arkadaş Işıkları, Üç Kağıtçı, Kaçak, Tersine Dünya**'dır. **Ekmek kavgası, Sarhoşlar, 72. Koğu, Kardeş Payı, Mahalle Kavgası, Önce Ekmek** hikâyelerinden bazılarıdır. Kısaca Orhan Kemal, bir hikâye ve roman yazarıdır. 1958'de - Kardeş Payı ile - Sait Faik hikâye armağanını; 1967'de Ankara Sanatseverler Derneği yılın en iyi hikâyecisi ödülünü; 1969'da -Önce Ekmek ile - Sait Faik hikâye armağanını; 1969'da - Önce Ekmek ile -Türk Dil Kurumu hikâye ödülünü almıştır.

Orhan Kemal, eserlerinde Türkçenin ifade mekanizmalarını mümkün mertebe kullanmıştır. Atasözleri, deyimler, kalıp sözler, mahalli söyleyişler, argo, vb. yollar... Bunların standart olanlarını kullandığı gibi mahalli olanlarını da tercih edip üslubunu zenginleştirmiştir.

Tarama yapılan eserler **Gurbet Kuşları, Üç Kâğıtçı, Yüz Karası, Eskici ve Oğulları, Avare Yıllar ve Kardeş Payı**'dır.

1. İkilemeler

arlı hayalî : Ötekilere benzemiyordu hiç.Arlı hayalîydi bu. GK., s. 192

artık eksik : Onun da babası anası, avradı Hatça'ya artık eksik laf etmişlerdi de, merhabayı kesivermişti. GK., s. 300

avur zavur : Okuma yazma biliyorlar diye avur zavurlarından geçilmiyor! GK., s. 278

bal kaymak : Okumuş, ağzından bal kaymak dökülen, gösterişli insanlara vurgundu. Ü., s. 73

baldır bacak : ...memleketin namusu demek olan kız evlatlarını yabancılara hayasızca baldır bacak teşhir ettikleri gibi mi yapalım? GK., s. 66

başlı kışlı : Arabalar başlı kışlı duruyorlardı. GK., s. 19

belli belsiz : Belli belsiz. Ne olacak yani? GK., s. 53

bulgur bulamaç : bulgur bulamaç yemekleri önüne sürer. YK., s. 95

çam çıra : Benden iyi komşuyu çamla çırayla arasanız bulamazsınız. YK., s. 42

dağ taş : Karısına dağ taş mal bırakmıştı. Ü., s.99

derli tertipli : Ama her şeyler derli tertipli. KP., s. 98

dil diş : Ödö kopuyor hem de. Dili dişi Anadolulu ya,kulağasma. Dilnen dişnen iş biter mi? GK., s. 286

don paça : Yataklarından fırlayıp çıkan don paça erkeklerle saçları başları darmadağın kadınların kalabalığı arasında dövüşüyorlardı. EVO., s. 423

eke toka : ...hanımın yerinde Hatça ablası gibi eke toka, kütür kütür bir kadın olsa,... GK., s. 154

evli ergen : Evli misin, ergen mi? GK., s. 36

halli mallı : Yanaş şöyle halli mallı bir kahpe dölüne,... YK., s. 10

hır hurt : .. kamyon hırımızı hurtumuzu yüklemeye gelmeden.. EVO., s. 183

him dim komşu : Konu komşu, bir mahalleli, him dim komşu...İnsan olan bir insan, doğma büyüme komşusuna fort atar mı? EVO., s. 75

inceli kalınlı : .. inceli kalınlı kahkahalar.. GK., s. 120

kalıp kıyafet : Kalıbı kıyafeti eski heybetini kaybetmişti. EVO., s. 393

kanlı kinli : Demek kardaş kardaşınan kanlı kinli, kardaş kardaşınan düşmandı? GK., s. 30

karı kancık : karıya kancığa dolanırdı. GK., s. 8

katip ketebe : Böyle işçi mişçi, katip ketebe takımı... KP., s. 22

kelle kulak : Böylesine kelle kulak yerinde birine rol verilip.. Ü., s. 8

kendir kement : Topalı ise kendir kement zapt edemiyordu. EVO., s. 449

kerli ferli : Yoksa böyle kerli ferli bir zat.. Ü., s. 19

koyun koltuk : Koynu koltuğu sıcak somun dolu gelse.. EVO., s. 398

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

mim nokta : Mimiyle noktasıyla çocukların ağzına düşmüştü. EVO., s. 302
ölüm dirim : Ölüm dirim savaşındaydılar. EVO., s. 443
şahit şuhut : Benim şahidim şuhudum yok. Ü., s. 55
tarla takım : Mal mülk, tarla takım dersin Allah vermiş. EVO., s. 222
tavır zavır : Gafur, gene hep o Gafur, hep köye geldiği gibi. Sarı ayakkabıları, paltosu, atkısı, tavırıyla zavırıyla. GK., s. 286
teklif tekerlek : Niyesi var mı? Teklif tekerlek güdüyorsun... EVO., s. 338
terli tertipli : Hatça ablam akıllı avrattır, terli tertipli. GK., s. 112
toz tozak : Tozunu tozağını attırırım senin! GK., s. 60
yem yiyecek : Bunca yem yiyecek, giyim kuşam öyle olduğu halde gene de o çıyan suratlı oğlanla aldatıyordu arslan gibi kocasını. GK., s. 190
yeyim giyim : Yeyim giyim olsun da bak! GK., s. 14
yıkım yapım : Yıkım yapım üstüne çok iş var. GK., s. 17
yurt yuva : eyi kötü yurt yuva sahabı olmak. GK., s. 112

Birkaç adet olmak üzere üçleme ve dörtlemelere de rastlanmaktadır.

yiym giyim kuşam : Yiym giyim kuşam gibi var mıydı? GK., s. 21
tencere sahan cıncık tabak : ...sabun getirmişti, sonraları tencere sahan cıncık tabak getirmişti de bu kokudan getirmeyi akıl etmemişti. GK., s. 11
vallaha billaha tallaha silahla : Vallaha billaha tallaha silahla ben o suçun suçlusunu deelim. Ü., s. 90

2. Atasözleri

Atasözlerinin bazıları standart haliyle bazıları da mahalli şekilleriyle mevcuttur.

Aç it, fırın yıkar. KP., s. 11
Çiğ yemedim ki karnım ağrısın. GK., s. 162
Devasız yaraya merhem neylesin? GK., s. 32
El öpmeynen ağız kirlenmez. GK., s. 27
Hain hayflü olur derler. KP., s. 96
Kerkes sakız çiğner ama Çingene kızı tadını çıkarır. AY., s. 128
Kanı kanınan yumazlar, kanı suynan yurlar. GK., s. 346
Keskin sirkenin zararı küpünerdir. KP., s. 11
Köprüyü geçene kadar ayıya dayı di. GK., s. 23

Leyleğin attığı yavru, kırağların bile çalmadığı acı patlıcan. AY., s. 57

Öküz ölmeknen ortaklık ayrılmaz. GK., s. 332
Sinek küçük ama mide bulandırır. Ü., s. 116
Tilkiye "tavukları bekler misin?" diye sormuşlar, "Ayağıma diken batar" demiş. Ü., s. 99
Yol yoluynan orman baltaynan. GK., s. 167

3. Deyimler

Acem palası gibi iki yanı kesme. GK., s. 226
Ağzında dili dönen, cerbezeli bir avrattır. Ü., s. 57
Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha yavrum! YK., s. 80
Anam soğan, babam sarımsak. EVO., s. 74
"Armudu, elmayı taşıladı, illallaha başladı" hesabı. GK., s. 61
Arslandır ya, kuyruğunu tramvay depelemiş bes! KP., s. 11
Bundan sonra at olup da kuyruk mu sallayacaktı? EVO., s. 219
Beşine beş, eline taş. EVO., s. 117
Bire bin katar, herifi cin atına bindirir. GK., s. 315
Gavur aklı, it aklı! Desinler. EVO., s. 13
Hatırımı dirhem dirhem sayıyo. YK., s. 88
Hem kül yutmaz, hem de yaşa basmaz. GK., s. 251
Bu işleri Beşir edeceği yoktu. GK., s. 207
Kör itin öldüğü yerlerde işim yok. EVO., s. 103
Sakala göre darak fur. GK., s. 23
Kahpeye ne diyen oldu da sineği üzerimize sıratmış. EVO., s. 215
Soy azmaz. Adamın paşa torunu olduğu her halinden belli. Ü., s. 96
İstanbul olduysa tazısız tavşan mı tutuyordu. GK., s. 284
Tencere dibin kara, seninki benden kara hesabı it dişi, domuz derisi. GK., s. 245
Tor öküzün boyunduruğa baktığı gibi ne bakıyon? GK., s. 300
Yel üfürür, sel götürür, yangın kül edebilirdi. EVO., s. 15
İşi kendi haline bırakmadı, yürüyen atın başına vurmamalıydı. Ü., s. 72

4. Mahalli söyleyişler

Orhan Kemal'in eserlerinde yöreye ait ifade tarzları da mevcuttur. İşte onlardan bazıları:

Analarından çıkarken bir avuç cam kırığı atıp çıkanlar. (kötü insanlar) YK., s. 88

becelleşmek (başarmak, becermek): Bundan önce hayli becelleşmişlerdi kâtibin koğuşa inip inmemesi üzerine. Ü., s. 65
Benizlerimiz mi dönmüş acaba? (Aç olduğumuz belli mi?) AY., s. 42

Bıyıklarını bitirmek (çocukları yetiştirmek): Yedi günlerini yetirdim, bıyıklarını bitirdim. EVO., s. 388

burunlamak (beğenmemek): Niye babamı kardaşları mı burunluyon? GK., s. 233

dan dun etmek: Geziyorum diye dan dun etti. (laf etmek, söylenmek) YK., s. 82

dilini dişini yemek: Hoş bulduk dilini dişini yediğim.. GK., s. 307

düdüğe koyup üfleme: Bizi düdüğe kor da üfler gayri! EVO., s. 109

iki eli yanına gelmek: İki elimi başkaları yanıma getirecek. YK., s. 81

iki satır oturtmak: Buyurup iki satır otursaydın. EVO., s. 92

kefeki bağlamak: Kefeki bağlamış dişleriyle keleş keleş ama içtenlikle güldü. Ü., s. 57

kırgım (Düğün şerefine takılan takılar): Şimdi kırgım takılacak. AY., s. 124

kim bilmem neyim hıyar dese bir parça tuznan koşar! EVO., s. 378

para meydan görmek (ortaya çıkmak): Paralar meydan görsün. EVO., s. 369

sakalının altına girmek (evime yerleşmek): Öz evlatlarımdan daha mı ilerisin de geldin, sakalımın altına girdin! EVO., s. 445

tığ-ı teber şah-ı velayet (beceriksiz, elinden iş gelmez kimse) : Ulan tığ-ı teber, şahı merdan girdin içimize be! EVO., s. 445

ülük(civciv)(Biriyle anlaşmak): Ülük çıkarılır mı onunla? EVO., s. 348

yağız itin sonu uyuzluk! EVO., s. 74

yanlamak: Zor geldiyse bey bubanın konağında yanlıyaydın! AY., s. 82

yüzü yüzülmek: Erkek evlat mı, heves edenin yüzü yüzülsün. EVO., s. 362

5. Argo

Orhan Kemal, yörenin ağız özelliklerini ve diğer zenginliklerini de dikkate alan bir yazardır. Dolayısıyla bir dilin olmazsa olmazlarından olan argo da Onun kullandığı ifade vasıtalarındandır.

Abonoza gidelim mi? (genelev) GK., s. 181

Adamı boğuntuya mı getireceksiniz? (kandırmak) EVO., s. 58

İşlerin cip tadı kaçtı. (büsbütün) EVO., s. 54

Çatlanmadan el yüz yıkanmaz. (Tuvalete gitmek) EVO., s. 70

Dükkân sikke kesmiyordu. EVO., s. 25

Komşusuna fart atar mı? (övünmek, caka satmak) EVO., s. 75

Takar bir İstanbul finyoşunu koluna. YK., s. 7

Şoförünki fitili almıştı. (telaşlanmak, öfkelenmek) KP., s. 118

İki ellerinden pus ederim. (öpmek) GK., s. 222

İki günde onun da pasaportunu verir! (kovmak) EVO., s. 379

Adamı karmanyolaya getireceksiniz. (kandırmak) EVO., s. 58

Kayartoya bak! (ahlaksız kimse) YK., s. 36

Beni kesmeden edemez o! (çekiştirmek) EVO., s. 83

Ulan, var sende bir kincifırlık! (kötülük, döneklık) Ü., s. 125

Mangizi ondan alacaksın! (para) KP., s. 83

Matiz oluyor gene. (sinirlenmek) EVO., s. 49

Karıyı paraya alıştırmak doğru değildir diye meteliği sektirmezdim. KP., s. 80

Engin dallardan murt yemezdi. (olmamış meyve?) Onun alacağı kız ya zengin olmalıydı ya tanınmış AY., s. 8

Neredeyse gülleri yarılacaktı. (keyiflenmek)

Ne partallar attı gayri! (yalan) EVO., s. 82

Oğlum subay oldu diye zambırından geçilmiyordu! (caka) EVO., s. 74

Orada sular kesildi mi, kızına yanaşır. (parası bitmek) YK., s. 88

Mangırları adama pasa ettiydim, demekten vazgeçti. Ü., s. 8

Piyasa parlağı gibi fiyat bulamaz. (en iyi fiyat) EVO., s. 421

Karı marı piyastos edemedi mi?(bir kadınla birlikte olmak) Ü., s. 125

Babasından mükemmel bir saparta yemiş. (azar işitmek) AY., s. 47

Sokur sokur sokurdanıp duruyordu. (homurdanmak) EVO. S. 2

Ben yuttukça o şirniyor. (şırmak) GK., s. 161

Taşçıkan avratları... Adana genelevinin adı) EVO., s. 374

Tuh ulan, sinsilene sülalene be! AY., s. 21

Şu vartadan yakayı sıyırmak (tehlike) Ü., s. 42

Kocasından zapartayı yiyince (azar yemek) KP., s. 118

6. Diğer şekiller

Orhan Kemal, bazı fiilleri farklı zarflarla tasvir etmiştir.

Lokantada adam adam rakı içer. EVO., s. 6

Battal battal yürüyordu. EVO., s. 140
 Eteklerini beyaz beyaz savurarak.. YK., s. 73
 Buğu buğu kurutuyordu. EVO., s. 433
 Oynak zekâsı bir an ıslı ıslı işledi. Ü., s. 67
 İslı isli güldü. YK., s. 35
 Kara kara kımıldanan.. GK., s. 54
 Keleş keleş güldü. GK., s. 55
 Dudaklarında pıtır pıtır bir dua... YK., s. 4
 Kalın sesi çevrede sıcak sıcak eriyordu. YK., s. 63
 Soluk soluk uçuşan.. GK., s. 71
 Yambal yambal yürüdüyse de... EVO., s. 283
 Hamala yaş yaş baktı. GK., s.30
 Yeşil yeşil güldü. GK., s. 46

SONUÇ

Türk edebiyatının çok eser vermiş yazarlarından olan Orhan Kemal, memleketine olan borcunu eserlerine oraları da konu olarak dâhil edip ödemiştir. Türkçeye olan borcunu ise onu yerli yerinde kullanarak, zenginliğine zenginlik katarak... Onun sayesinde kimilerimiz Türkçeyi sevmiş hatta daha çok Türkçe konuşmaya başlamıştır.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Kemal Orhan, Eskici ve Oğulları, Everest Yayınları,2008 : EVO
- Kemal Orhan, Yüz Karası, Everest Yayınları,2011 : YK
- Kemal Orhan, Gurbet Kuşları, Everest Yayınları,2007 : GK
- Kemal Orhan, Kardeş Payı, Epsilon Yayıncılık,2007 : KP
- Kemal Orhan, Avare Yıllar, Epsilon Yayıncılık,2007 : AY
- Kemal Orhan, Üçkağıtçı, Epsilon Yayıncılık,2006 : Ü

DERGÂH DERGİSİ ve YAHYA KEMAL

Sabahattin ÇAĞIN*

Yahya Kemal Beyatlı gençlik yıllarından itibaren hem fikir alanında hem de edebiyat anlayışı bakımından sürekli olarak bir arayışın içinde bulunmuştur. Nitekim Üsküp'ten İstanbul'a geldiğinde Servet-i Fünûn şairlerini okuyan ve onların edebiyat zevkine inanan bir gençtir. İstanbul'da bulunduğu sırada tanıştığı Batıcı görüşlere sahip Şekip Bey'in Batı'ya dair düşünceleri onu etkiler ve o dönemin birçok genci gibi Paris'e gitme sevdasına tutulur. Artık o da memleketini bir zindan, Avrupa'yı ise nurlu bir âlem olarak görmektedir. Asya ahlâkından müteneffirdir ve Halit Ziya'nın nesirlerinde, Fikret'in şiirlerinde ve Fransızca'dan tercüme edilmiş romanlarda gördüğü âleme atılmak için dayanılmaz bir arzu duymaktadır. (Hatıralar, 74)

Yahya Kemal İstanbul'dan ayrılırken kafasında dine karşı “şedid bir aksülamel” vardır. Paris'te kilise düşmanlarının mitinglerine katılır, ama diğer taraftan Üsküp'te dinlediği ezanlar da kulaklarında çınlamaya devam eder. Bir süre İttihatçılarla düşüp kalkarsa da, onların âdeta neyin mücadelesini verdiklerinden habersiz halleri, Yahya Kemal'i onlardan da uzaklaştırır. Kısa bir süre sosyalist ve Türkçü görüşlerle ilgilenir, ama bunlarda da aradığını bulamaz.

Aynı durum Yahya Kemal'in edebî fikirleri için de söz konusudur. İstanbul'dan Servet-i Fünûn şiirinin hayranı olarak ayrılan şair, burada Fransız şiirini tanımaya başlar. Önce Baudelaire ve Verlaine'i okur ve sever. Ancak onun en son karar kıldığı şair Jose Maria de Heredia'dır. “*Heredia bir yaratıcı değildi, diyor, çok gecikmiş klasik bir sanatkârdi. İlhamdan ve ihtirastan uzak, yalnız zevk kudretiyle, hakkında çok kullanılmış bir tarifi tekrar edeyim, bir kuyumcu kudretiyle işlediği yüz yirmi kadar sonnet ile bir iki uzunca manzume sahibi idi. Heredia'nın derli toplu eserine bağlanmanın hayatımın en esaslî talihi olduğunu itiraf ederim*” (Hatıralar, s. 108) . Bu bağlanış onu daha sonra “beyaz lisan” fikrine götürecektir.

Yine Paris'te bulunduğu yıllarda onun vatan fikrinin de yeni bir mahiyet kazandığı görülür. “Bir gün bir mecmuada, Fustel de Coulange'in esaslı tilmizi olan profesör ve müverrih Camille Julian'ın bir cümlesini okudum. Bu cümle benim, milliyetimizin ve vatanımızın

* Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi.